

Savaş ve silahlı çatışmalarda çocuk sağlığı

Child health in war and armed conflicts

Zeynep Irmak¹, Birgül Piyal²

¹Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD, Ankara, zeynp91011@gmail.com, 0009-0000-2813-8691

²Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD, Ankara, birgul.piyal@yahoo.com, 0000-0003-4170-0444

Anahtar Kelimeler:
Çocuk Sağlığı, İhlaller, Silahlı Çatışma

Key Words:
Child Health, Violations, Armed Conflict

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı ABD, Ankara, zeynp91011@gmail.com, 0009-0000-2813-8691

DOI:
10.52880/sagakaderg.1292499

Gönderme Tarihi/Received Date:
07.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted Date:
17.09.2023

Yayımlanma Tarihi/Published Online:
01.12.2023

ÖZ

Milyonlarca çocuk savaşların, terör saldırılarının ve silahlı çatışmaların masum kurbanları olmaktadır. Çocukların temel yaşam hakları çatışma ortamlarında ihmal ve ihlal edilmektedir. Bu ihlaller çocuklara fiziksel ve ruhsal olarak zarar vermekte ve onları yaşamla ölüm arasındaki bir çizgiye tutsak etmektedir. Dünyanın birçok yerinde çocuklar çatışmalarda saldırıya uğramakta, öldürülmekte, yaralanmakta, köleleştirilmekte, kaçırılmakta, istismar edilmekte ve sömürülmektedir. Silahlı çatışma, çocukların fiziksel, zihinsel ve davranışsal sağlığını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bununla birlikte bu etkiler uzun dönemli sonuçlara neden olmaktadır. Çatışmanın doğrudan etkileri arasında ölüm, fiziksel ve psikolojik travma, cinsel şiddet ve yerinden edilme yer almaktadır. Dolaylı etkiler ise yetersiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar, çevresel tehlikeler, refakatsiz kalma, zorla çalıştırma ve eğitim, sağlık gibi tesislerin tahrip edilmesidir. Bu makalede savaş ve silahlı çatışmalarda çocuklara karşı yapılan ihlaller, çocukların sağlığı üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

ABSTRACT

Millions of children are innocent victims of wars, terrorist attacks and armed conflicts. Children's fundamental right to life is neglected and violated in conflict settings. These violations harm children physically and mentally and trap them on a line between life and death. In many parts of the world, children are attacked, killed, injured, enslaved, abducted, abused, and exploited in conflicts. Armed conflict directly and indirectly affects children's physical, mental, and behavioural health. However, these effects cause long-term consequences. Direct effects of conflict include death, physical and psychological trauma, sexual violence, and displacement. Indirect effects include malnutrition, infectious diseases, environmental hazards, unaccompanied, forced labour and destruction of facilities such as education and health. In this article, violations against children in war and armed conflicts and their effects on children's health are discussed.

GİRİŞ

Savaş insanların hayatını her yönden etkileyen bir trajedir. Savaşlar ölüm ve yaralanmalara neden olmakta, bunun yanında aileleri, toplumları, kültürleri yok eden sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumdan en çok savunmasız grup olan çocuklar etkilenmektedir (Derince, 2019). Savaş, çocukları hedef alarak, onların masumiyetini hiçe sayan vahşi eylemleriyle acımasız bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu korkunç olaylar sonucunda, çocuklar tecavüze uğramakta, hayatlarına son verilmekte ya da öksüz ve yetim bırakılmaktadır (Çakırer ve Sirkeci, 2016). Savaşın sonuçları çocukların sağlığı üzerinde yıllarca sürecek büyük etkiler yaratabilmekte ve gelecek toplumları etkilemektedir (Bilgin, 2014). Silahlı çatışmanın çocuklar üzerinde fiziksel, psikolojik ve gelişimsel esenliğini etkileyen hem doğrudan hem de dolaylı

etkileri vardır (Deputy vd., 2022). Çatışmanın doğrudan etkileri arasında ölüm, fiziksel ve psikolojik travma ve yerinden edilme yer almaktadır. Dolaylı etkiler ise yetersiz ve güvensiz yaşam koşulları, çevresel tehlikeler, aileden ayrılma, yerinden edilmeyle ilgili sağlık riskleri ve sağlık, halk sağlığı, eğitim ve ekonomik altyapının tahrip edilmesi gibi çok sayıda faktörle ilgilidir (Kadir vd., 2018). Dolaylı ve doğrudan etkiler aynı sürecin bir parçası olsa da dolaylı etkiler çocuklara daha çok zarar verebilmektedir (Save the Children, 2019).

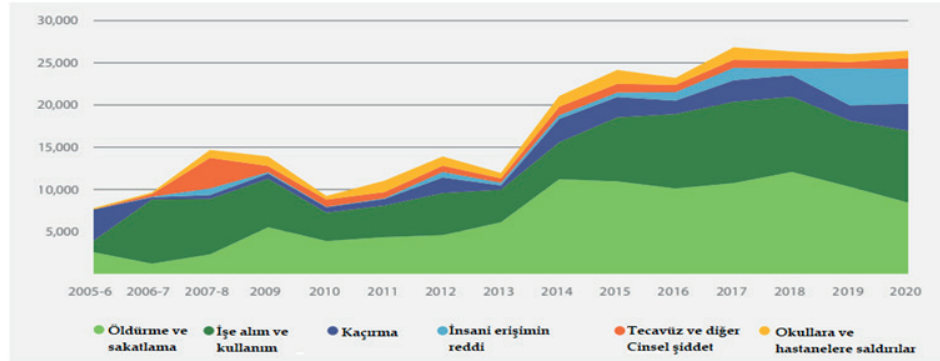
Birleşmiş Milletler (BM), çocuklara yönelik ağır ihlal olarak bilinen 6 çocuk hakları ihlali belirlemiştir. Bunların arasında çocukların öldürülmesi ve yeti yitimine uğratılması, çocukların kaçırılması, askere alınması ya da asker olarak kullanılması, çocuklara yönelik cinsel şiddet, okullara ya da hastanelere yönelik saldırılar ve insani yardım erişiminin engellenmesi yer

almaktadır. İlk dördü çocuklara yönelik doğrudan şiddet eylemleridir. Son ikisi ise sağlık hizmetleri ve sağlık çalışanlarıyla ilgili olan dolaylı eylemlerdir. Bu ihlallerden herhangi birinin gerçekleştirilmesi uluslararası insanlı hukukun ihlali anlamına gelmektedir (Kadir vd., 2018). BM, 2005 yılından bu yana Afrika, Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika'da meydana gelen 30'dan fazla çatışma durumunda, çatışmanın taraflarının çocuklara karşı işlediği ağır ihlalleri doğrulamıştır. Bu ihlallerin sayısı 266.000'den fazladır. Ancak, çatışma bölgelerindeki erişim ve güvenlik kısıtlamaları ve hayatta kalan çocuklar ile ailelerin yaşadığı utanç, acı ve korku nedeniyle, çocuklara karşı gerçekleştirilen ihlallerin tamamının raporlanması, belgelenmesi ve doğrulanması genellikle engellenir. Bu nedenle, raporlanan ihlaller, gerçekte meydana gelenlerin yalnızca küçük bir kesimini yansıtmaktadır. Öldürme ve yeti kaybına yol açma, çocukların silahlı kuvvetler ve silahlı gruplar tarafından kaçırılması ve kullanılması, 2005'ten bu yana doğrulanmış tüm ihlallerin toplam %73'ünü oluşturarak en yüksek olgu sayılı iki ihlal olmuştur (United Nations Children's Fund [UNICEF], 2022a).

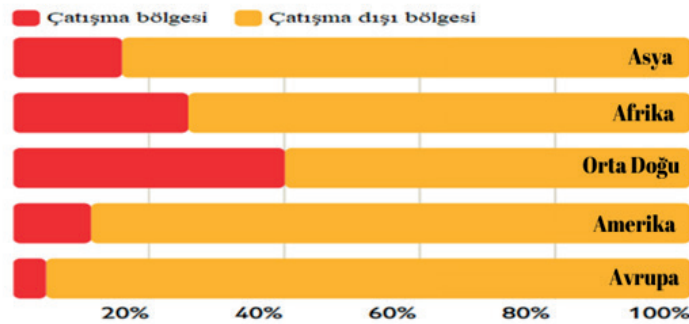
Dünya genelindeki çocukların neredeyse beşte biri, yani 420 milyon çocuk, çatışma bölgelerinde yaşamaktadır. Çatışma bölgelerinde yaşayan çocukların sayısı soğuk savaşın sona ermesinden bu yana iki katına çıkmıştır. 2010 yılından bu yana, Birleşmiş Milletler tarafından doğrulanan çocuk hakları "ağır ihlalleri" sayısı neredeyse üç kat artmıştır (Save the Children, 2019).

Şekil-2 de görüldüğü üzere Orta Doğu'daki her beş çocuktan ikisi ve Afrika'daki çocukların dörtte biri çatışma bölgesinde yaşamaktadır. Çatışmalardan etkilenen bölgelerde yaşayan en büyük mutlak çocuk sayısı (195 milyon çocuk) Asya'dadır. Oransal olarak bakıldığında, Orta Doğu'daki çocuk sayısı en yüksektir ve çocukların %40'ı (35 milyon) çatışmalardan etkilenen bölgelerde yaşamaktadır (Save the Children, 2019). Günümüzde de devam eden 2022 yılında başlayan Ukrayna-Rusya savaşı birçok sivil etkilemektedir. 7,8 milyon kadar çocuk bu savaştan etkilenmekte ve çocukluklarından, arkadaşları ve aileleriyle geçirdikleri zamandan, huzurlu ve sağlıklı bir yaşamdan mahrum bırakılmaktadır (UNICEF, 2022b).

Zamana göre çocuklara yönelik ağır ihlal sayısı

Şekil 1. 2005 yılından bu yana doğrulanmış ihlallerin sayısı
Kaynak: 25 Years of Children and Armed Conflict, UNICEF 2022.

Şekil 2. Bölgelere Göre 2017 Yılında Çatışma Bölgelerinde Yaşayan Çocukların Payı
Kaynak: Stop the War on Children: Protecting children in 21st century conflict, Save the Children 2019.

Savaşın Çocuklar Üzerindeki Fiziksel Etkileri

Silahlı çatışmanın doğrudan fiziksel etkileri arasında yanık ve patlama yaralanmalarından kaynaklanan şekil bozuklukları, işlev kaybıyla sonuçlanan ortopedik yaralanmalar, travmatik beyin hasarı ve ölüm yer almaktadır (Deputy vd., 2022). Yanıklar ve ciddi baş ve boyun yaralanmaları, özellikle de penetran kafa travması, en yaygın ve en ölümcül olanlardır. Bu durum, daha çok ekstremelerde yaralanmalara maruz kalan yetişkinlerdeki patlama yaralanmalarından farklıdır (Kadir vd., 2018). Kara mayınları ve msket bombaları gibi ayırım gözetmeyen silahlar, çatışmalar sona erdikten uzun bir süre sonra bile çocuklar için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Çocuklar genellikle bunları ve diğer patlayıcı kalıntıları oyuncak sanmaktadır. Kara mayınları ve patlayıcı savaş kalıntıları Myanmar, Lübnan, Güney Sudan ve Sudan'da çocukların ölümüne yol açarak sürekli bir risk oluşturmaya devam etmektedir (Save the Children, 2019).

Patlayıcı silahların, özellikle yerleşim alanlarında ve geniş alanlarda kullanılması, çocuklar ve aileleri için kalıcı bir tehdit oluşturmaktadır. Sadece 2020 yılında, tüm çocuk ölümlerinin en az %47'si patlayıcı silahlar ve patlayıcı savaş kalıntılarından kaynaklanmış ve bu durum 3.900'den fazla çocuğun hayatını kaybetmesine ve yaralanmasına neden olmuştur. Suriye ve Yemende ise 2013 ile 2018 yılları arasında en az 7.900 çocuğu etkileyen hava saldırıları, tüm çocuk ölümlerinin sırasıyla %61 ve %47'sini oluşturmuştur (UNICEF, 2022a). Özellikle çocuklar, Suriye'deki yeti yitimine uğramış nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak birçok çocuk, gereken fiziksel rehabilitasyon hizmetlerine erişememektedir. Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, rehabilitasyon hizmetleri sunmaya çalışmaktadır. Ancak çeşitli zorluklar ve güvenlik sorunları, bu hizmetlerin tam olarak karşılanmasını engellemektedir. Fiziksel rehabilitasyon hizmetlerinin güçlendirilmesi için uluslararası iş birliğine ve politikalara gereksinim vardır. Bu hizmetlerin daha etkin verilebilmesi için hedef kitlenin belirlenmesi, rehabilitasyona ihtiyaç duyan kişilerin kayıt altına alınması, rehabilitasyon hizmetlerine yönelik gereksinimlere öncelik verilmesi, rehabilitasyon hizmetlerinin sağlık sistemine entegre edilmesi, hizmetlere sınır ötesi erişimin kolaylaştırılması, politikaların oluşturulması sırasında uluslararası rehabilitasyon uzmanlarından yararlanılması ve toplum temelli rehabilitasyon uygulamaları gerekmektedir (Shahabi vd., 2021).

Savaşın Psikososyal Etkileri

Silahlı çatışmalara maruz kalma hem çatışma sırasında hem de sonrasında çocuklar ve ergenler arasında travma

sonrası stres bozukluğu gibi anksiyete bozuklukları ve depresyon prevalansını artırmaktadır (Bendavid vd., 2021). Küçük çocuklarda (0-6 yaş) artan kaygı, korku, dikkat çekme, öfke nöbetleri, üzüntü ve ağlamanın yanı sıra yalnız uyumada zorluk ve sık sık uyanma görülür. Mide ağrıları ve düzensiz bağırsak hareketleri gibi psikosomatik semptomlara yakalanma olasılıkları da daha yüksektir ve oyunlarında daha agresif veya daha içe kapanık hale gelebilecek değişiklikler gösterirler (Slone vd., 2016). Bununla birlikte yetişkinlikte artan fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına ek olarak, şiddet ve silahlı çatışmalardan kaynaklanan kronik stres maruziyeti çocuklarda dil becerilerinin kazanılmasında gecikme, daha düşük zekâ puanları ve daha düşük genel akademik başarı oranlarına neden olmaktadır (Deputy vd., 2022).

Çocuklar için güvenli bir ortam sağlanması, çocukların travmalara, cinsel şiddete maruz kalmaması ve ruh sağlığının korunması için en önemli önlemlerden birisidir. Onlara güvenli bir oyun ortamı oluşturmanın stres yönetimini sağlamaya yardımcı olduğu saptanmıştır. Ayrıca aile ilişkilerinin güçlendirilmesi, bakım tutarlılığının sağlanması çocukların iyilik hali için önem taşımaktadır. Geleneksel, dini ve politik inanç sistemlerine katılım, umut ve gücü artırmak, kültüre bağlanmak ve güvenliği ve normalleşmeyi yeniden sağlamak açısından önemlidir. Bu uygulamaların çoğu çocukların iyilik hali için kanıtlanmış çalışmalardır (Bosqui & Marshoud, 2018).

Tecavüz ve Cinsel Şiddet

Çatışmaya bağlı cinsel şiddet, çocuk haklarının en rahatsız edici ihlallerinden biri olmaya devam etmekte ve sıklıkla bir savaş taktiği olarak kullanılmaktadır (UNICEF, 2022c). Ağır cinsel şiddet ihlalleri arasında tecavüz, cinsel kölelik veya insan ticareti, zorla evlendirme, hamilelik, kürtaj ve kısırlaştırma yer almaktadır (Save the Children, 2019). Cinsel şiddetin, tecavüzden kaynaklanan yaralanmalar, insan bağırsıklık yetmezliği virüsü (HIV) bulaşı, üreme sağlığı sorunları ve sosyal izolasyon dahil olmak üzere fiziksel ve ruhsal sağlık üzerinde de önemli etkileri vardır (Bendavid vd., 2021). Savaş zamanında tecavüz sorununun yanı sıra, savaş zamanı tecavüz sonucu doğan çocuklar da önemli bir konudur. Savaş zamanında cinsel şiddet kuşaklar arası karışıklığa neden olmaktadır. Tecavüz çocuklarının haklarına ve ihtiyaçlarına uygun çözümler bulunması ve toplum sağlığı politikalarının bu çocukları da içerecek şekilde düzenlenmesi önemli bir gerekliliktir (Denov, 2015). İzleme ve raporlama, çocuklara yönelik ağır ihlallerin yaygınlığını hiçbir zaman tam olarak yakalayamamaktadır. Erkek çocuklarına yönelik cinsel şiddet de dahil olmak üzere cinsel şiddet olguları özellikle eksik bildirilmektedir. Cinsel şiddet olaylarında,

son beş yıldaki vakaların %97'sini (2020'de %98) kız çocukları oluşturmaktadır (UNICEF, 2022a). Erkekler de tecavüz ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara maruz kalmaktadır, ancak damgalanma korkusuyla bu ihlalleri bildirme olasılıkları kızlara göre daha düşüktür (Kadir vd., 2018). BM Genel Sekreterliği 2017 yılında çatışma durumlarında, bir önceki yıla göre %12 artış gösteren, çocuklara yönelik 954 doğrulanmış cinsel şiddet olgusu belgelemiştir. Myanmar'da, Myanmar silahlı kuvvetleri Tatmadaw tarafından on yaşından küçük kız çocuklarına toplu tecavüz edilmesi ve 14 yaşındaki bir kız çocuğunun toplu tecavüze uğradıktan sonra annesi ve üç kardeşinin gözleri önünde öldürülmesi de bu olgular arasında yer almaktadır (Assembly,U.G., 2018).

Yerinden Edilme

Çatışmaların başlamasından bu yana milyonlarca çocuk ve ailesi, daha güvenli yerler bulmak için alıştıkları çevrelerinden kaçmak zorunda kalmıştır. Bu ülke içi yerinden edilme, pek çok savunmasız çocuğun ve ailelerinin kentsel alanlara taşınmasına ve genellikle buralardaki kamplara ve geçekonda mahallelerine yerleşmesine neden olmuştur. Göç eden nüfusun yaşadığı mahrumiyetler arasında sağlık hizmetlerine erişimin kaybedilmesi de yer almaktadır. Bu durum, aşırı kalabalık, kötü sanitasyon, temiz suya erişim eksikliği ile salgınların tekrar ortaya çıkması ve aşırı önlenemez hastalıkların yeniden artma riskini doğurmaktadır (UNICEF Syria, 2023).

Yerlerinden edilen çocuklar, cinsel şiddet, işçilik, hükümet yetkilileri tarafından alıkonulma, okullarda zorbalık ve aile içi şiddet de içinde olmak üzere kaçakçılık ve sömürü açısından yüksek risk altındadır. İlkokul çağındaki mülteci çocukların yarısı ve ergen mültecilerin %75'i okula gitmemektedir (Kadir vd., 2018). Kaçış ve zorunlu göç, ebeveynlerinden ayrı düşmüş refakatsiz çocuklar için daha da fazla olmak üzere, çocukların ruh sağlığı için diğer risk faktörleridir. Uzun süreli yardım ve insani destek, sığınma arayanların ruh sağlığını korumak ve iyileştirmek için önemli bir rol oynamaktadır. Sığınmacılara yönelik olarak sosyal etkileşimi, eğitimi ve güçlendirme fırsatlarını içeren uygun fiziksel altyapıların ve sosyal ortamların sağlanması, uzun dönemde sağlıklı gelişimlerini ve iyiliklerini desteklemek için yaşamsal önemdedir (Bürgin vd., 2022).

Bulaşıcı Hastalıklar

Silahlı çatışmaların yarattığı koşullar, aşı dağıtımı, sağlık gözetimi ve hastalık salgınlarının araştırılması gibi temel halk sağlığı işlevlerini tehlikeye atmakta, bulaşıcı hastalık bulaş oranlarının artmasına neden olmaktadır (Kadir vd., 2018). Ayrıca nüfusun yerinden edilmesi, insanları genellikle kamplarda, kalabalık

büyük gruplarla yaşamaya zorlamaktadır. Bu kalabalık koşullar enfeksiyonların yayılmasını teşvik etmektedir (Bendavid vd., 2021). Suriye'de çocuk felcinin yeniden canlanması, Yemen'deki çatışma bölgelerinde kolera salgınları ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin güvensiz bölgelerinde devam eden Ebola salgınları, şiddetli çatışmalar ile bulaşıcı hastalıkların yayılması arasındaki endişe verici ilişkiyi göstermektedir (Valand vd., 2020). Benzer şekilde, şiddetli çatışmalar ile HIV ve/veya AIDS, tüberküloz ve sıtma insidansı arasında açık bir ilişki bulunmaktadır (Kadir vd., 2018). Bu durumlarda, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için bütüncül programlar büyük önem taşır. Temiz suya erişim, hijyenik koşulların sağlanması ve aşılama önlenemez ölümlerin sayısını azaltabilir. Ancak bu tür programlar, yerleşik bir halk sağlığı sisteminin olmadığı bölgelerde zorluklarla karşılaşabilir (Goniewicz vd., 2021).

Beslenme Sorunları

Kıtlıkların ve buna bağlı ölümlerin küresel sıklığı zaman içinde azalırken, uzun süreli silahlı çatışmalar toplumlarında gıda güvensizliği, açlık ve yetersiz beslenmenin daha önemli bir nedeni haline gelmiştir. Çatışmalar, gıda bulunabilirliğinde azalmaya, sosyal bozulmaya, gıda fiyatlarında artışa ve nihayetinde açlığa yol açabilir (Bendavid vd., 2021). Yetersiz beslenen çocukların hastalanma riski daha yüksektir. Çocuklar hastalandıklarında bağışıklık sistemleri zayıflar ve yetersiz beslenmenin etkilerine daha da duyarlı hale gelirler (UNICEF Syria, 2023). Ölümler genellikle açlıktan veya çocuklarda kızamık, tifo ve kolera gibi eşlik eden hastalıklardan kaynaklanır (Bendavid vd., 2021). Eldeki kaynakların sınırlı olduğu ülkelerde, çocukluk çağı yetersiz beslenmesinin ve buna bağlı enfeksiyonların ele alınması çocuk sağlığı açısından önemli bir önceliklidir. Bu tür ülkelerde, şiddetli yetersiz beslenme sorunu yerel olarak üretilen ucuz gıdaların kullanılması ve günlük bakım yönetimi gibi pratik ve ekonomik çözümlerle ele alınabilir. Ancak, kronik kaynak yetersizliği olan bu ülkelerde, hastalık ve yetersiz beslenme yükünün yüksek olduğu dönemlerde strateji ve müdahalelerin yoğunlaştırılması gereklidir (Colombatti vd., 2008).

Çocukların Silahlı Kuvvetlerce Kullanılması ve Çocuk İşçiler

Çocuklar, silahlı kuvvetler tarafından endişe verici oranlarda askere alınmakta veya aşçı, hamal, haberci ve casus olarak kullanılmakta hatta cinsel sömürüye maruz bırakılmaktadır (UNICEF, 2022c). Çocuklar kolayca manipüle edilebildikleri ve asker ya da intihar bombacısı olarak kullanılabilirlikleri için de sıklıkla hedef alınmaktadır (Save the Children, 2019). Yapılan

bir çalışmada 2005-2020 yılları arasında 93.000'den fazla çocuğun çatışma taraflarınca silah altına alındığı ve kullanıldığı doğrulanmıştır; ancak gerçek vaka sayısının çok daha yüksek olduğuna inanılmaktadır (UNICEF, 2022c). Özellikle kızların resmi olarak tespit edilme olasılıkları daha düşüktür. Kızların silahlı kuvvetlerden ve gruplardan sessizce gayri resmi olarak ayrılma ve damgalanma korkusuyla deneyimlerini topluluktan gizleme eğilimleri olmaktadır (UNICEF, 2022a).

Uzayan savaşlar günümüzde mülteci krizi ile sonuçlanmıştır. Lübnan'da yapılan Suriyeli mülteci çocukların yaşam koşullarını inceleyen kesitsel bir çalışmadaki sonuçlara göre dört yaşından küçük çocuklar çalışmaya zorlanmakta ve çalışan çocukların (4-18 yaş) ortalama işe başlama yaşı 10,9'dur ve bu çocukların %74,8'i tarımda çalışmaktadır. Birçoğu zorlu ekonomik koşullar nedeniyle eğitim fırsatlarından vazgeçerek ağır ve zararlı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Habib vd., 2019). Nasıl askere alındıklarına ve hangi rolleri üstlenmeleri gerektiğine bakılmaksızın, çocukların çatışmaya katılmaları fiziksel ve duygusal sağlıkları üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Genellikle istismara maruz kalmakta çoğu ölüm, öldürme ve cinsel şiddete tanık olmaktadır. Birçoğu şiddet eylemlerinde bulunmaya zorlanır ve bazıları uzun vadede ciddi psikolojik sonuçlar yaşar. Bu çocukların sivil hayata yeniden entegrasyonu, çatışmaların sona erdirilmesi sürecinin önemli bir parçasıdır (Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, 2019).

Hastane ve Okullara Yönelik Saldırıları ve Eğitim Kaybı

Okullara veya hastanelere yönelik saldırılar, okulların veya tıbbi tesislerin hedef alınmasını ve bu tesislerin tamamen veya kısmen tahrip edilmesini içerir (UNICEF, 2022c). Eğitime yönelik saldırılar siyasi, askeri, ideolojik, mezhepsel, etnik veya dini nedenlerle gerçekleştirilebilir. Okulların ve üniversitelerin askeri amaçlarla kullanılması, binaları karşıt güçlerin saldırı hedefi haline getirerek öğrencilerin ve öğretmenlerin hayatlarını tehlikeye atabilir. Ölüm ve yaralanma riskine ek olarak, eğitim tesislerinin askeri amaçlarla kullanılması çoğu zaman öğrencilerin eğitime erişimini engeller. Bu doğrudan etkilerin ötesinde, eğitime yönelik saldırılar; okulların ve üniversitelerin askeri amaçlarla kullanılması eğitim fırsatlarına erişimi sınırlandırır, eğitimin kalitesini düşürür ve toplumsal ilerleme ve kalkınmayı engeller (Global Coalition to Protect Education from Attack [GCPEA], 2018). Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'na göre Suriye'deki okulların üçte biri yıkılmış veya hasar görmüş ya da işgal edilmiştir (UNICEF, 2018). Ukrayna'da çatışmaların başlamasıyla en az 750 eğitim

tesisi hasar görmüş veya tahrip edilmiştir (The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs [UNOCHA], 2018). Suriye'deki çocuklar sağlık hizmetlerine ve diğer temel hizmetlere sınırlı erişimle birlikte 12 yıl boyunca kesintiye uğrayan bir eğitim süreci yaşadılar. Suriye'deki çatışmaların, doğal afetlerin ve sağlık alanındaki acil durumların uzun vadeli etkileri, dünyanın en karmaşık ve çok katmanlı insani yardım ortamlarından birine yol açmıştır, buradaki en büyük yükü de çocuklar çekmektedir (UNICEF Syria, 2023).

Sağlık hizmetleri ve halk sağlığı sistemlerinin tahrip edilmesi, silahlı çatışmalardan etkilenen çocuklarda morbidite ve mortalitenin önemli bir nedenidir. Çocuklar, özellikle de 5 yaşından küçük olanlar çatışmaya bağlı dolaylı ölüm yükünü daha fazla taşımaktadır. Alt solunum yolu enfeksiyonları, ishal, kızamık, sıtma ve yetersiz beslenme, çatışmadan etkilenen bölgelerdeki çocuklarda önde gelen ölüm nedenleri arasındadır (Kadir vd., 2018). Hastaneler, klinikler, diğer sağlık tesisleri sık sık askeri kullanım veya saldırıların hedefi olmakta ve sağlık personeli de hedef alınmaktadır. Sadece iki örnek vermek gerekirse: BM, 2017 yılında Suriye'de hastanelere ve sağlık personeline yönelik 108 saldırıyı doğrulamış; bu saldırılar sonucunda altı kişinin öldüğünü, en az 29 kişinin yaralandığını bildirmiştir. (Watchlist on Children and Armed Conflict, 2018). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), ülkeye insani yardımda etkili bir rol oynamıştır; DSÖ, hastanelerin ve birinci basamak sağlık merkezlerinin nasıl çalıştığını tanımlayan ve mevcut personel ve altyapının sağlam olup olmadığı aracılığıyla işlevsellik düzeylerini değerlendiren Sağlık Kaynakları Kullanılabilirlik Haritalama Sistemi (HeRAMS) olarak bilinen bir sağlık izleme sistemi başlatmıştır (Omar, 2020).

Çocukların Kaçırılması

Çocuk kaçırma, bir çocuğun hukuka aykırı şekilde uzaklaştırılması, ele geçirilmesi, yakalanması, tutuklanması veya zorla kaybedilmesi durumudur. Bu eylem, kasıtlı şiddet veya misilleme eylemi olabilir, halk arasında korku salma amacı güdebilir veya çocukları zorla silah altına alma ve/veya cinsel istismarda bulunma amacıyla gerçekleştirilebilir. Çocuk kaçırma, özellikle silahlı çatışma durumlarında, çocuklara yönelik işlenen en yaygın ihlallerden biridir (UNICEF, 2022c). Bir önceki yıla göre 2017 yılında doğrulanmış çocuk kaçırma vakaları %62 oranında artarak toplam 2.556'ya ulaşmıştır. Sadece Somali'de Eş Şebab silahlı grubu, bazıları dokuz yaşında olmak üzere 1.600'den fazla çocuğu kaçırmıştır. Okullar kaçırma olaylarının yaygın hedefidir. Kaçırılan çocuklar neredeyse her zaman askere alma, cinsel şiddet veya öldürme ve yaralama gibi daha ağır ihlallerle karşı karşıya kalmaktadır. Bazı başarı

hikayelerine rağmen, çatışma sırasında kaçırılan pek çok çocuk asla evlerine dönememektedir (Assembly,U.G., 2018).

İnsani Yardım Erişiminin Engellenmesi

Save the Children araştırması, 2018 yılında çocuklar için en kötü on çatışmada 4,5 milyon çocuğun açlık riski altında olduğunu ve her dakika bir çocuğun ölme ihtimalinin bulunduğunu göstermiştir. Dünyanın dört bir yanındaki çatışmalarda milyonlarca çocuk şu anda antibiyotik veya gıda gibi temel yardımlara erişememektedir. Çatışmalarda hastalık ve açlık nedeniyle ölme riski taşıyan çocuk sayısı diğer nedenlerden daha fazladır ve insani erişimin engellenmesi bu çocukların çektiği acıların başlıca nedenidir. Bu ihlaller, insanların pasif bir şekilde açlıktan ölmediğini, aksine aç bırakıldığını vurgulayan ‘açlık suçları’ olarak tanımlanmaktadır (Save the Children, 2019).

SONUÇ

Günümüzde silahlı çatışmalar çocuk sağlığı için önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Eglantyne Jebb’in dediği gibi “Her savaş çocuklara karşı savaştır.” Çatışmalardan etkilenen bölgelerde yaşayan olağanüstü sayıda çocuğa rağmen, çatışmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, bu etkilerin incelikleri ve bunları hafifletme, tedavi etme yolları konusundaki anlayışımız sınırlı kalmaktadır. Silahlı çatışmanın çocuk sağlığı üzerindeki yıkıcı etkilerine ilişkin çok sayıda ancak eksik kanıt vardır.

Uluslararası hukuk, çocukların ve çocuk haklarının korunmasını desteklemektedir. İlgili uluslararası sözleşmeler, çocukların asker olarak kullanılmasının yasaklanması, savaş ve çatışma ortamlarında çocukların korunması gibi konularda hükümler içermektedir. Bu yasalara uyumlu politikalar oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Bu politikalar sivil toplum, insani yardım ve uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmelidir. Politikaların kadınların ve çocukların cinsel şiddetten korunmasına yönelik yaptırımlar içermesi şarttır. Politikaların uygulanması ve sonuçlarının izlenmesi gerektiğinde düzeltici önlemlerin alınmasını sağlayacaktır. Savaş ve çatışma ortamlarında çocuklar için acil tıbbi yardım ve temel sağlık hizmetleri sağlamak da hayati önem taşır. Çocuklara uygun beslenme ve aşılar gibi önleyici sağlık hizmetlerinin sunulması önemlidir. Bununla birlikte çatışma ortamlarında öncelikli hedef çocukların güvende olmasını sağlamaktır. Çatışmanın olmadığı barınaklar, okullar ve oyun alanları oluşturulmalıdır. Çatışma bölgesinde yaşayan çocuklar travmatik olaylarla karşı karşıya kalmaktadır. Onların duygusal ve zihinsel sağlıklarını korumak için psikososyal destek sağlayacak

ekiplerin kurulması gerekmektedir. Savaş ve çatışma ortamlarında aileler dağılabileceği için, çocukların aileleriyle tekrar bir araya gelmelerini kolaylaştırmak ve aile bağlarını güçlendirmek önemlidir. Ayrıca, çocukların korunmasını ve bakımını sağlamak için etkili bir çocuk koruma sistemi kurulmalıdır. Çocukların eğitim hakkı korunmalı, güvenli eğitim tesisleri sağlanmalıdır. Bu imkanlara ulaşamayan çocuklar için alternatif eğitim programları uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Assembly,U.G. (2018). Children and armed conflict: report of Secretary-General. S/2018/465. 11 Nisan 2023 tarihinde https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_72_865_s_2018_465.pdf. adresinden erişildi. (t.y.).
- Bendavid, E., Boerma, T., Akseer, N., Langer, A., Malembaka, E. B., Okiro, E. A., ... & Wise, P. (2021). The effects of armed conflict on the health of women and children. *The Lancet*, 397(10273), 522-532. (t.y.).
- Bilgin, R. (2014). Çatışma ve şiddet ortamında büyüyen çocuklar sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1): 135-151. (t.y.).
- Bosqui, T. J., & Marshoud, B. (2018). Mechanisms of change for interventions aimed at improving the wellbeing, mental health and resilience of children and adolescents affected by war and armed conflict: a systematic review of reviews. *Conflict and Health*, 12(1), 15. <https://doi.org/10.1186/s13031-018-0153-1>
- Bürgin, D., Anagnostopoulos, D., Anagnostopoulos, D., Doyle, M., Eliez, S., Fegert, J., Fuentes, J., Hebebrand, J., Hillegers, M., Karwautz, A., Kiss, E., Kotsis, K., Pejovic-Milovancevic, M., Råberg Christensen, A. M., Raynaud, J.-P., Crommen, S., Çetin, F. Ç., Boricevic, V. M., Kehoe, L., ... Fegert, J. M. (2022). Impact of war and forced displacement on children’s mental health—multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(6), 845-853. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-01974-z>
- Colombatti, R., Coin, A., Bestagini, P., Vieira, C. S., Schiavon, L., Ambrosini, V., Bertinato, L., Zancan, L., & Riccardi, F. (2008). A short-term intervention for the treatment of severe malnutrition in a post-conflict country: results of a survey in Guinea Bissau. *Public Health Nutrition*, 11(12), 1357-1364. <https://doi.org/10.1017/S1368980008003297>
- Çakırer, Y.Ç., Sirkeci, I. (2016). Çocuklar ve göç, *Göç Dergisi*, 3 (1): 1 – 4. (t.y.).
- Denov, M. (2015). Children born of wartime rape: The intergenerational realities of sexual violence and abuse. *Ethics, Medicine and Public Health*, 1(1), 61-68. <https://doi.org/10.1016/j.jemep.2015.02.001>
- Deputy, S. R., Khakoo, Y., & Gospe, S. M. (2022). Adverse Effects of War and Armed Conflict on Children. *Pediatric Neurology*, 130, 69-70. . (t.y.).
- Derince, D. (2019). Suriyeli Mülteci Çocuklar Özelinde Savaş Mağduru Çocuklar ve Çocuk Sağlığı Sorunları. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 57-70. . (t.y.).
- GCPEA (2018), Education Under Attack 2018. 2 Nisan 2023 tarihinde https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_eua_2018_full.pdf adresinden erişildi. (t.y.).
- Goniewicz, K., Burkle, F. M., Horne, S., Borowska-Stefaska, M., Winiewski, S., & Khorram-Manesh, A. (2021). The Influence of War and Conflict on Infectious Disease: A Rapid Review of Historical Lessons We Have Yet to Learn. *Sustainability*, 13(19), 10783. <https://doi.org/10.3390/su131910783>

- Habib, R. R., Ziadee, M., Abi Younes, E., Harastani, H., Hamdar, L., Jawad, M., & El Asmar, K. (2019). Displacement, deprivation and hard work among Syrian refugee children in Lebanon. *BMJ global health*, 4(1), e001122. (t.y.).
- Kadir, A., Shenoda, S., Goldhagen, J., Pitterman, S., Suchdev, P. S., Chan, K. J., ... & Arnold, L. D. (2018). The effects of armed conflict on children. *Pediatrics*, 142(6). (t.y.).
- Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. (2019). Child recruitment and use. 13 Nisan 2023 tarihinde <https://childrenandarmedconflict.un.org/six-grave-violations/child-soldiers/> adresinden erişildi. (t.y.).
- Omar, A. (2020). Understanding and Preventing Attacks on Health Facilities During Armed Conflict in Syria. *Risk Management and Healthcare Policy*, Volume 13, 191-203. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S237256>
- Save the Children (organizzazione), Graham, G., Kirolos, M., Fylkesnes, G. K., Salarkia, K., & Wong, N. (2019). Stop the War on Children: Protecting children in 21st century conflict. Save the children. 1 Şubat 2022 tarihinde <https://www.savethechildren.ca/wp-content/uploads/2019/02/REPORT-Stop-the-War-on-Children.pdf> adresinden erişildi. (t.y.).
- Shahabi, S., Skempes, D., Pardhan, S., Jalali, M., Mojgani, P., & Lankarani, K. B. (2021). Nine years of war and internal conflicts in Syria: a call for physical rehabilitation services. *Disability & Society*, 36(3), 508-512. <https://doi.org/10.1080/09687599.2021.1888283>
- Slone, M., & Mann, S. (2016). Effects of war, terrorism and armed conflict on young children: a systematic review. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 950-965. (t.y.).
- UNICEF. (2018). Nearly five million Syrian children accessing education despite over seven years of war on children. 11 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/press-releases/nearly-5-million-syrian-children-accessing-education-despite-over-seven-years-war> adresinden erişildi. (t.y.).
- UNICEF. (2022a). 25 Years of Children and Armed Conflict. 15 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/media/123021/file/25%20Years%20Children%20in%20Armed%20Conflict.pdf> adresinden erişildi. (t.y.).
- UNICEF. (2022b). Children's Fund. Six grave violations against children in times of war. 17 Şubat 2022 tarihinde <https://www.unicef.org/stories/children-under-attack-six-grave-violations-against-children-times-war> adresinden erişildi. (t.y.).
- UNICEF. (2022c). War in Ukraine: Support for children and families. 13 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/emergencies/war-ukraine-pose-immediate-threat-children#impact-children> adresinden erişildi. (t.y.).
- UNICEF Syria (2023). Twelve years on, Syrian children endure one brutal crisis after another. 18 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/syria/stories/twelve-years-syrian-children-endure-one-brutal-crisis-after-another> adresinden erişildi. (t.y.).
- UNOCHA (2018). Ukraine Humanitarian Needs Overview 2018. 1 Nisan 2023 tarihinde https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/humanitarian_needs_overview_2018_en_20171130.pdf adresinden erişildi. (t.y.).
- Valand, P., Miles, J., & Pandya, A. N. (2020). The deleterious effects of war and conflict on the provision of health care for vulnerable populations and the potential effects of COVID-19 on vulnerable populations in conflict zones. *IJS Global Health*, 3(6), e36. (t.y.).
- Watchlist on Children and Armed Conflict. (2018). 'Everyone and everything is a target': The impact of attacks on healthcare and denial of humanitarian access in South Sudan. 16 Şubat tarihinde https://watchlist.org/wp-content/uploads/watchlist-field_report-southsudan-web.pdf adresinden erişildi. (t.y.).